

Întâlnirea dintre Sara (Surica) Tabák și Raoul Wallenberg

De Andrea Ghita

Preambul: Întâmplările pe care am să vi le relatez au o puternică valență personală. Bunica mea pe linie maternă, bunicii pe linie paternă și alte peste o sută de rude de gradul II, de pe ambele linii, au pierit la Auschwitz. Tatăl și unchiul meu, deportați la Auschwitz, au trecut prin calvarul mai multor lagăre naziste și au supraviețuit la Buchenwald. În timpul deportărilor Mama mea, încă nu împlinise 14 ani și aproape sigur ar fi sfârșit în camerele de gazare dacă nu s-ar fi aflat la Budapesta și, cum spunea ea, nu ar fi fost „salvată de Wallenberg”. În copilărie mi-l închipuiam pe Wallenberg ca pe un erou neînfricat care luptase pentru salvarea evreilor prizonieri și i-a scăpat de la moarte pe copiii evrei orfani. Eram sigură că Mama îl întâlnise pe Wallenberg. Cum altfel ar fi putut-o salva? Am întrebat-o cum arăta salvatorul ei, însă ea nu mi l-a putut descrie și nici nu-și amintea dacă se întâlnise realmente cu el sau nu...

Colajul alcătuit din cartea Mamei, apărută în 2007, câteva articole memorialistice semnate de Otto Roboz - fostul director al Orfelinatlui de băieți - în presa maghiară din New York și cartea lui Jenő Lévai „Viața aventuroasă, lupta eroică și dispariția misterioasă a lui Raoul Wallenberg” încearcă să descopere împrejurările posibilei întâlniri dintre Mama și Raoul Wallenberg.

Două destine a căror intersecție era quasi-imposibilă

În vremuri normale, de pace, întâlnirea dintre Mama - copilul unei familii de muncitori evrei săraci din Secuime - și Raoul Wallenberg - tânărul arhitect și om de afaceri, provenit dintr-o familie înstărită din Suedia - ar fi avut șanse infime de a se produce. Făceau parte din două lumi îndepărtate geografic, istoric și social. Însă în ultima vară a celui de al doilea război mondial soarta a făcut ca cei doi să se afle la Budapesta, în vremurile cele mai tragice.

Mama, Sara Tabák, (Surica, în limba idiș) născută în 1930 la Gheorgheni, orfană de tată de la vârsta de 6 ani, și-a părăsit orașul natal în 1941. Absolvisc școala elementară cu rezultate excelente la învățătură și dorea să urmeze liceul, însă din cauza reglementării de Numerus Clausus, nu-și putea continua studiile decât la Gimnaziul Evreiesc din Cluj, unde mama ei nu o putea înscrie din lipsă

de bani. Prin intervenția unor oameni binevoitori i s-a propus să plece la Budapesta, la Orfelinatul de fete Báró Hirsch, înființat în 1867 și susținut de Asociația Femeilor Israelite Maghiare. În această instituție erau acceptați și copiii orfani de un părinte , iar elevele cele mai bune puteau să urmeze un gimnaziu budapestan – în limita aceluiași numerus clausus.

Sara locuia la Budapesta, revenind acasă la Gheorgheni doar în vacanțe, când își revedea mama și rudele tot mai afectate de război și de legile antievreiești. Ultima astfel de întâlnire a avut loc în vacanța de vară din 1943, care s-a prelungit până în luna noiembrie.

Primăvara și vara anului 1944

În primăvara anului 1944 trupele germane au ocupat Ungaria și în câteva luni evreii din provincie, inclusiv din teritoriile retrocedate din Transilvania, Slovacia, Ucraina Subcarpatică au fost adunați în ghetouri și apoi deportați la Auschwitz,. Bătrânii, mamele cu sugari și copiii până la 14 ani erau sortiți din start camerelor de gazare. Printre evreii adunați în ghetoul de la Reghin și deportați la Auschwitz s-au numărat mama și bunica Sarei, unchi, mătuși, veri și verișoare, peste 50 de rude de gradul II din care au revenit doi unchi și doi verișori. Surica a scăpat cu viață pentru că se afla la Orfelinatul evreiesc de fete Báró Hirsch din Budapesta, unul dintre instituțiile de ocrotire ale comunității evreiești din capitala Ungariei. În vara lui 1944, Sara avea să primescă la orfelinat o carte poștală cu următorul text: *„Din păcate se pare că ne vor duce undeva. Nu știu unde. Mama ta iubitoare”*. A fost ultimul semn de la mama ei.

În iulie 1944 evreimea din Budapesta rămăsese singura comunitate asupra căreia încă nu se aplicase soluția finală, dar lațul se strângea tot mai mult în jurul celor peste 200.000 de evrei din capitala Ungariei.

Misiunea lui Raoul Wallenberg, la Budapesta

La apelul organizațiilor evreiești americane care alocuau fonduri substanțiale, Suedia, un stat european neutru a decis să întreprindă o acțiune concretă pentru salvarea lor, trimițând un diplomat pentru a o coordona. După mai multe runde de consultări această sarcină a fost încredințată lui Raoul Wallenberg, fiul uneia dintre cele mai renumite familii din Suedia care a dat numeroși bancheri, diplomați și politicieni. A studiat arhitectura în Statele

Unite, la Universitatea Michigan din Ann Arbor și apoi a călătorit prin lume, ajungând și în Palestina, la Haifa, unde s-a întâlnit cu primii refugiați evrei din Germania nazistă. Misiunea de salvare a evreilor budapestani i-a fost încredințată la sugestia omului de afaceri de origine maghiară Dr. Kálmán Lauer, în grijorat de soarta rudelor lor din Budapesta.

În 6 iulie 1944 pleca la Budapesta, via Berlin, Raoul Wallenberg care potrivit documentelor: *, Era în vârstă de 31 de ani (născut în 4 august 1912 la Stockholm), de confesiune protestantă, înălțimea de 1m.70cm, părul castaniu și ochii căprui. Avea asupra lui două bagaje, un revolver, un trenici și o pălărie.*

În calitate de secretar al ambasadei câștiga 2000 de coroane suedeze și i se dăduse mână liberă în acțiunea de salvare a oamenilor, chiar cu prețul mituirii. În protocol se preciza că dacă sursele de bani americane pentru care primise promisiuni nu se dovedeau suficiente, se putea apela la strângere de fonduri prin anunțuri în presa suedeză. Avea permisiunea să ia legătura cu mișcarea de rezistență, să asigure azil persoanelor prigonite și să emită documentele necesare pentru acțiunile de salvare. La plecarea din Suedia Raoul Wallenberg și-a luat rămas bun de la cei apropiați spunând: *„Voi încerca să salvez cât mai multe vieți omenești, să eliberez cât mai mulți oameni din ghearele ucigașilor.”*

În 6 iulie, înainte de a se sui în avion i-a spus prietenului care-l însoțea: *„Ministerul de externe mă trimite în calitate de atașat cu probleme umanitare. Știu ce fel de muncă mă așteaptă; vreau s-o duc la bun sfârșit în mod cinstit și cât mai multă competență”*. Wallenberg a sosit la Budapesta în 9 iulie.

Soarta copiilor evrei orfani din Budapesta

În primăvara anului 1944 frumoasa clădire a orfelinatului de pe Bulevardul Hungária a fost rechiziționată de comandamentul german, fetițele fiind mutate într-o aripă a Orfelinatului evreiesc de băieți de pe Bulevardul Vilma Királynő. Viața copiilor era tot mai grea, hrana se împuțina, apăruseră tancurile nemțești pe stradă și într-una din serile de vară cineva a aruncat o grenadă pe geamul clădirii, rănind câteva fetițe. Copiii erau din ce în ce mai înfricoșați.

Dar cum avea să influențeze prezența tânărului diplomat suedez viața fetiței evreice ardelence de la orfelinat?

Răspunsul îl aflăm din cele relatate de Otto Roboz, directorul Orfelinatului evreiesc de băieți din Budapesta:

"Cu prilejul primei vizite la Consiliul Evreiesc Wallenberg s-a interesat în primul rând de soarta copiilor". În acest scop a solicitat o întrevvedere cu conducătorii instituțiilor de ocrotire evreiești care funcționau la Budapesta. „La prima întâlnire ” - continuă directorul Roboz - „ din 19 iulie, m-am prezentat împreună cu Aladár Vadász, membru în curatoriuul orfelinatului. Wallenberg a apărut la ora 10.00 fix. Am fost surprins de tinerețea și comportamentul său modest. L-am informat despre tot ceea ce se făcuse pe tărâmul salvării copiilor și amplasarea lor sub același acoperiș: al orfelinatului de băieți de pe bulevardul Wilma Királynő 25 – 27. Raoul Wallenberg a ascultat cu mare atenție relatarea noastră și ne-a expus îndelung și aproape detaliat uimitorul său plan. Avea de gând ca în scurt timp să organizeze un tren pentru copii "sub pavilion suedez" care va duce în Suedia nu numai copiii de la Orfelinatul de băieți ci mii de copii. Acest plan un avea să se realizeze niciodată. Era fantastic, dar imposibil de dus la îndeplinire și ilustra extrem de sugestiv caracterul tânărului funcționar capabil să depășească obstacolele și pericolul pentru a salva evreimea din Budapesta."

Chiar dacă nu a reușit să îmbarce efectiv copiii evrei pe un tren către Suedia, le-a întocmit documente care atestau că erau în așteptarea unui astfel de eveniment. Iată o relatare din cartea Mamei care atestă acest lucru:

" Într-o zi de vară, tanti Ghizi ne-a pus să îmbrăcăm bluzițele cu guler marinăresc, să ne pieptănăm frumos, pentru că avea să vină fotografii să ne facă poze. Curând am aflat pentru ce erau necesare fotografiile. Fiecare copil a primit câte o legitimație cu coperte cartonate, de culoare maro, pe care era imprimată crucea roșie. Era un Schutz Pass, care atesta că deținătorul documentului se află sub protecția Crucii Roșii Suedeze și numele său figurează pe lista celor care-și așteaptă emigrarea în Suedia. Acest act ne asigura o protecție vremelnică."

Crăciunul 1944 la Budapesta: devastare, groază și moarte

O dată cu venirea iernii și apropierea frontului viața celor 800 de copii înghesuiți în clădirea unde fuseseră încartiruiți și niște bărbați sârbi din detașamentele de muncă și primiseră adăpost mai mulți adulți, devenise extrem de grea. Din cauza bombardamentelor își petreceau mare parte din timp în adăpost și mâncarea se reducea la fasole fiartă în zăpada topită. În 13 decembrie 1944 Sara împlinea 14 ani și își sărbătorea ziua de naștere în adăpost. Iată ce scrie în cartea ei, despre această zi.

„La cea de a 14-a aniversare nu aveam pat nici eu și nici ceilalți copii, nici dulapuri în care să păstrăm comorile, pentru că zi și noapte stăteam în adăpostul de la subsolul orfelinatului. Totuși, prietenii meu n-au uitat că e ziua mea. Sári Zoltán și Aliz mi-au adus în dar zahăr cubic și o felie de pâine. Habar n-am de unde le-au obținut ! Dönczi nu se arătase toată ziua, ceea ce nu se prea întâmpla altădată, fiindcă venea mereu să mă vadă. Eram îngrijorată, gândindu-mă că s-o fi dus prin oraș să facă rost de mâncare și l-o fi prins o patrule. A apărut într-un târziu, îmbujorat și cu ochii strălucitori, și mi-a întins o cutie în formă de inimă. I-am mulțumit și l-am pupat pentru prima și ultima oară. Cutia, în formă de inimă, cu diametrul de vreo 20 de centimetri, avea o față roșie și alta albă. Eram incredințată că o cutie atât de splendidă, nu putea conține decât bomboane sau ciocolată, ceea ce, în perioada aceea era un adevărat miracol. Când am deschis-o cu gândul să-mi servesc colegii, am constatat, cu uimire, că în interiorul ei era o trusă de manichiură cu forfecuțe, pile și alte instrumente strălucitoare. Nu știam să plâng sau să râd de acest cadou ciudat...”

„...La puțin timp după ziua mea m-am îmbolnăvit. Am făcut febră mare, mă durea capul, gâtul și burta, abia mă țineam pe picioare. Tanti Maria m-a dus sus, în infirmerie, unde zăceau la pat, mai multe fete suspecte de tifos. Peste câteva zile, ne-am trezit în zori, la auzul unor răcnete și suduieli, însoțite de plânsetele copiilor din subsolul clădirii. Jandarmii cu pene de cocoș la caschetă și nyilaștii¹ purtând brasardele crucii cu săgeți, ne somau ca în cinci minute să ne încolonăm în curte, gata de plecare... Era în 24 decembrie 1944...”

În același timp au fost evacuate și Institutul evreiesc pentru nevăzători și cel pentru handicapați, aflate în vecinătatea orfelinatului, formând un șir nesfârșit, care abia se târa. Sara , la 14 ani împliniți era cea mai mare dintre copiii orfelinatului de fete și directoarea i-o dăduse în îngrijire pe mama ei, o femeie de vreo 80 de ani care abia se mișca. În aceste condiții Sara a rămas în urma coloanei de care aparținuse și a fost oprită de o patrule de nyilaști.

„Între timp coloana orfelinatului se îndepărta tot mai mult de noi. La un moment dat a apărut în fața noastră un nyilașist care și-a îndreptat arma către noi și a început să țipe că dacă nu ne grăbim să-i ajungem din urmă pe cei de la orfelinat, ne împușcă pe loc, fiind convins că încercăm să evadăm. Paltonul de

¹ membrii partidului de extremă dreaptă Crucea cu săgeți, condus de Szálasi care a preluat puterea în octombrie 1944

uniformă era un indiciu clar de care coloană aparțineam. În timp ce nyilașistul ne amenința cu arma, s-a apropiat de el un altul care i-a spus „Lasă-i în seama mea, camarade !” Eu eram îngrozită, iar bătrânica se agățase de brațul meu, ca o umbrelă și privea în jur cu ochii temători. După plecarea primului nyilașist, noul venit m-a întrebat : „Surica, unde este tanti Eva ?”. Credeam că visez ! Aici toată lumea îmi spunea Sara, Surica fiind numele idiș, și numai cei de acasă îmi spuneau așa. De unde o cunoștea pe mama omul acela pe care nu-l mai văzusem niciodată ? L-am rugat să mă ajute să-i ajung din urmă pe cei de la orfelinat. Alături de noi treceau cei de la Institutul evreiesc de nevăzători. Nyilașistul a chemat doi tineri nevăzători care au apucat-o pe bătrânica de subsiori, eu l-am luat de mână pe unul dintre ei, nyilașistul pe celălalt, și am ajuns în fugă coloana orfelinatlui.

Ne-au mânat pe străzile capitalei maghiare, peste podul de pontoane, până la Cazarma Radetzky, unde adunaseră deja o mulțime de evrei. În fața cazărmii era o ladă mare și ne-au ordonat, să aruncăm în ea toate obiectele de valoare, pentru că, oricum, nu vom mai avea nevoie de ele. Ne-au amenințat că cei care vor fi prinși că nu și-au predat valorile, vor fi împușcați. Ce obiecte de valoare puteau să aibă niște copii orfani ?! Eu aveam ceasul primit de la unchiul meu. L-am scos de pe încheietură și l-am zvârlit în ladă cu durere în suflet”...“Ne-au ținut în fața cazărmii, pe un ger cumplit, câteva ore, iar apoi, oamenii sleiți de oboseală și chinuiți de frig, au fost îndreptați către ghetou, pe strada Síp.

Același episod este relatat și de Otto Roboz, directorul Orfelinatlui de băieți, care în contextul evenimentelor face referire la numele lui Wallenberg

“Singura soluție de salvare a copiilor era să pornesc la drum, înfruntând nyilașistii care patrulau pe străzi, să iau tramvaiul de pe strada Damjanich și să mă duc la ambasada suedeză. Însă tramvaiul nu circula și am fost oprit de o patrulă careia i-am arătat actele de identitate creștină; spre norocul meu un și-a dat seama că sunt false. Pentru a risipi orice îndoială am cumpărat un brad de Crăciun și luându-l pe umeri am intrat în casa unui prieten medic de unde am sunat ambasada suedeză. Am reușit să vorbesc cu secretara. Ea mi-a spus că Wallenberg se află de două zile la un al cămin de copii, dar îi va transmite de îndată mesajul meu. Eram sigur că Wallenberg va lua măsuri într-un timp record.”

Într-adevăr, încă din 22 decembrie Wallenberg făcea eforturi disperate pentru a salva viața copiilor din alte instituții de ocrotire dizlocate de nyilașiști din casele protejate, pentru a le muta în ghetou. În 22 decembrie 1944, detectivii și nyilașiștii au asediat căminul „Acțiunea Crucii Roșii Suedeze”, de pe bulevardul Szent István nr. 29, condus de Asta Nilsson, ducând în ghetou copiii și personalul alcătuit din șase bărbați și șase femei.

A fost golită și Misiunea Scoțiană, mai multe sute de copii fiind duși în ghetoul supraaglomerat unde nici nu mai era loc pentru copilași. Wallenberg s-a adresat prima dată locțiitorului ministrului de externe, consulului Bagossy Zoltán, iar apoi a făcut curse între diferitele autorități polițienești și nyilașiste pentru a încerca salvarea copiilor și a îngrijitorilor lor.

Iată relatarea unuia dintre însoțitorii săi:

„În 23 decembrie, 1944, la ora 2.00 la amiază Wallenberg m-a chemat să încerc să descopăr unde au fost duși copiii de la azilul de pe bulevardul Sfântul Ștefan și funcționarul Ferenc Schiller, de la Crucea Roșie Suedeză, iar dacă-i găsim să-i eliberăm.

Am pornit cu mașina lui Wallenberg, împreună cu Per Anger, secretarul ambasadei care avea treabă la ministerul de externe”... „dar acolo nu era decât consilierul Vőczkőndy care după o anticameră de un sfert de oră, ne-a rechemat la ora cinci și jumătate...”

Wallenberg s-a decis să se ducă în bârlogul lupului, la sediul Gestapoului maghiar, de pe Svábhegy, unde i-a spus răspicat lui Koltay, locțiitorului detectivului șef:

„Ceea ce s-a petrecut cu copiii de la azilurile de pe Bulevardul Sfântul Ștefan, Svábhegy strada Pannonia, a fost o ticăloșie de nedescris și că pretinde eliberarea lor imediată”.

La început Koltay a negat că ar fi vorba de ridicarea copiilor, însă la insistențele lui Wallenberg a sunat la telefon câteva sedii ale partidului nyilașist interesându-se dacă au arestat copiii și un îngrijitor pe nume Schiller Ferenc. Evident că a primit răspunsuri negative”...

„Am coborât de pe deal și ne-am dus din nou la Ministerul de Externe, unde Vőczkőndy ne-a informat că pe vremea când a fost atașat militar la Stockholm a trebuit să părăsească Suedia în 24 de ore, ceea ce l-a ofensat din cale afară și va găsi o modalitate să oblige Ambasada Suediei să părăsească

Budapesta. La ieșire Wallenberg mi-a spus că are impresia că niciodată nu fusese într-un pericol mai mare ca acolo”.

În 24 decembrie, rușii încheiaseră încercuirea Budapestei, majoritatea conducerii nyilașiste părăsise capitala, rămânând elementele de cea mai joasă speță care își continuau acțiunile criminale pe străzile capitalei maghiare. În această zi Wallenberg s-a confruntat cu o avalanșă de evenimente grave. Clădirea ambasada de pe strada Gyopár a fost atacată și au fost ridicați funcționari și cetățeni suedezi și finlandezi. În aceste condiții și clădirea de pe calea Üllői a fost părăsită în grabă de lucrătorii amenințați, rămânând la posi doar secretara Edith Whol Ernstern, cea cu care luase legătura și Otto Roboz, directorul Orfelinatlui de băieți.

Wallenberg însuși a fost nevoit să se refugieze la prietenii de pe strada Madách.

Într-un mod miraculos o parte dintre colaboratorii săi – majoritatea făcând parte dintre evreii protejați - conlucrând cu Crucea Roșie și chiar și cu unii nyilașiști mai „înțelegători” au reușit să reocupe clădirile ambasadei și să obțină garanția eliberării funcționarilor duși în ghetou – ceea ce avea să se întâmple în 26 decembrie. Către seară se reîntorseseră în clădire și au sărbătorit Seara de Ajun împreună. Wallenberg a remarcat cu umor:

„Sunt grozav de mândru că protejații mei au apărut ambasada suedeză. Ce vremuri! Evreii aflați sub protecție suedeză i-au apărut pe apărătorii lor suedezi.”

Deși e puțin probabil ca Wallenberg să fi avut posibilitatea să intervină pentru copiii scoși din orfelinat și purtați către cazarmă, directorul Otto Roboz afirmă următoarele:

„Omul trimis de Wallenberg un civil cu brasardă nilașistă, după toate probabilitățile un membru important al acestui partid a ajuns la cazarma Radetzky: „Să nu facem un masacru aici în fața cazarmei”a spus el, dând ordin ca orfanii să fie duși în ghetou, pe strada Síp. Executanții neînțelegând bine numele străzii au escortat copiii pe strada Szív, numerele 37 și 46.”

Iată cum este relatată în cartea Mamei Seara de Ajun petrecută în casa de pe strada Szív:

„Cele două case în care ne-au înghesuit nyilașiștii, erau în afara ghetoului, și purtau însemnele protecției Crucii Roșii Suedeze, dar când am ajuns acolo erau pustii. Locatarii fuseseră deportați sau internați în ghetou. Paturile erau

desfăcute, bucătăria devastată, nu mai erau vase și nici tacâmuri, doar câteva cutii goale de conserve, uitate pe masă...

... Eram frânți de oboseală și ne-am făcut câte un culcuș: cei mici în paturile fără așternuturi, iar noi ne-am culcat sau ședeam pe podea, cuibăriți unii lângă alții.

La un moment dat, am auzit zgomote dinspre casa scărilor, ne-am speriat și am început să țipăm. Apoi, în semiobscuritate, am deslușit conturul unei oale mari, ca un cazan de rufe cărat de doi oameni. O femeie superbă și un domn, ne aduceau supă aburindă. Nu aveam linguri, așa că ne-am strâns în jurul oalei, lăsați pe vine sau în genunchi, și am început să sorbim pe rând, cu polonicul. Alte tacâmuri nu găsisem în bucătărie. Bărbatul era actor și locuia în vecini. Se zvonea că l-a anunțat și pe Wallenberg că în casa aflată sub protecția suedeză, fuseseră aduși niște copii orfani..."

A doua zi de dimineață s-a înființat un grup de militari, i-a încolonat pe copii și au pornit la drum. Toți erau încredințați că de astă dată nu aveau să mai scape de moarte însă, spre uimirea lor, au fost conduși până la poarta clădirii orfelinului de pe Bulevardul Wilma Királynő. Miracolul a fost atribuit lui Wallenberg, cu care luase legătura cu o seară înainte actorul de pe strada Szív.

Potrivit unor surse documentare, copiii au fost conduși de tineri sioniști din rezistență, îmbrăcați în uniforme militare. Nu e exclus ca la originea mobilizării lor să stea tot mâna protectoare a lui Wallenberg.

Din păcate alte grupuri de copii de la orfelinat, adăpostiți în casele vecine au avut o soartă tragică. În urma denunțului administratorului clădirii au nyilaștii au descins la fața locului și i-au mânăat pe copii pe cheiul Dunării unde i-au împușcat. Au murit 13 băieți și un învățător, ceilalți reușind să fugă datorită unui atac aerian al Armatei Roșii care a creat derută.

Uciderea orfanilor a declanșat reacția ambasadelor neutre din Ungaria care au semnat un memoriu semnat de : nunțiul apostolic Angelo Rotta, ministrul suedez Carl Ivan Danielssen, Harald Feller însărcinat elvețian, Jorge Perlasca, însărcinat spaniol și Conte Pongracz, însărcinat al Portugaliei. În 26 decembrie a fost interzisă hărțuirea instituțiilor pentru copii.

Mama spunea că 13 ianuarie, data eliberării Budapestei, era cea de a doua ei zi de naștere.

Concluzii

Probabil Mama nu l-a întâlnit niciodată pe Wallenberg, deși ar fi putut să treacă unul pe lângă altul, pe stradă în 1942 și 1943 când Wallenberg se afla la Budapesta în scop de afaceri și fetițele din orfelinatul israelit erau scoase la plimbare în Parcul public.

Aproape sigur Mama nu l-a cunoscut personal pe Wallenberg, dar destinele lor s-au intersectat într-un moment în care viața ei atârna de un fir de păr, tânărul diplomat erou jucând un rol providențial în salvarea copiilor orfani evrei din Budapesta. Numele lui Wallenberg a devenit emblematic pentru supraviețuirea lor, conferind valoare de adevăr sintagmei: „Am fost salvată de Wallenberg”.